

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

2022

TSUMBANDĪLA YA U TOLA/MAKA

MARAGA: 80

Bammbiri *l*l *l* na masiatari a 27.

TSIVHUDZO KHA VHAṬOLI/VHAMAKI

- Memorandamu uyu i tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhaṭoli/vhamaki.
- Memorandamu u tea u thoma wa dzulelwa dzulo nga vhothe vha kwameaho khathihi na phanele ya u linga musi u tola/maka hu sa athu u thoma.
- Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u eliwa nga u angaredza zwi tshi tevhedza vhukoni/ndeme yazwo.

MAGA A U ṬOLA/MAKA

1. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzi fhiraho tshivhalo tsho tiwaho, kha vha make/ṭole fhedzi phindulo ya u thoma. (**Mulingiwa ha tei u fhindula mbudziso ndapfu na mbudziso pfufhi u bva kha lushaka luthihi lwa bugu/liṅwalwa.**)
2. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nna u bva kha KHETHEKANYO YA A, (vhurendi ho randelwaho), kha vha make/ṭole phindulo mbili fhedzi dza u thoma.
3. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso ndapfu mbili kana mbudziso pfufhi mbili kha KHETHEKANYO dza B na C, kha vha make/ṭole ya u thoma vha **litshe** ya vhuvhili. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nna, kha vha make/ṭole phindulo ya u thoma kha KHETHEKANYO iṅwe na iṅwe, tenda a vha o fhindula mbudziso nthihi pfufhi na nthihi ndapfu.
4. Arali mulingiwa a nga fhindula phindulo mbili hune ya u thoma ya vha yo khakhea ngeno ya vhuvhili i yone, kha vha make ya u thoma vha **litshe** ya vhuvhili.
5. Arali phindulo dzi songo nomboriwa nga ngona, kha vha make/ṭole vha tshi tevhedza memorandamu.
6. Arali vhukhaki ha mupeleṭo vhu tshi nga khakhisa ṭhalutshedzo, kha vha zwi make sa vhukhaki. Arali zwi sa khakhisi ṭhalutshedzo, kha vha make sa zwone.
7. *Mbudziso ndapfu/dza maanea:*
Arali maanea/phindulo ndapfu ya nga vha pfufhi kha tshivhalo tsha maipfi tsho tiwaho, vha songo nea ndatiso, ngauri o no ḍi dzula o ḍihaṭula ene muṅe. Arali phindulo ya lapfesa u fhirisa mpimo, kha vha sedzuluse/ṭole nga ho teaho nyimele nahone vha songe mutumba na vhaṭoli vhahulwane. **Kha vha shumise rubriki dza u linga dzi re kha Aphendikisi ya A na B u tola maanea a vhalingiwa.**

8. *Mbudziso pfufhi:*
Arali mulingiwa a songo shumisa zwidevhe musi o humbelwa uri a khouthu, vha songo nea ndatiso.
9. Kha **mbudziso dzo vuleaho**, hu songo avhelwa maraga kha EE/HAI, kana kha NDI A TENDA/A THI TENDI. Thikhedzo/Khwathisedzo/thalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.
10. Hu songo avhelwa maraga kha NDI NGOHO/A SI ZWONE kana NDI MBUNO/KUHUMBULELE KWAVE. Thikhedzo/Khwathisedzo/thalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.
11. Phindulo dza mbudziso pfufhi dzi tea u toliwa/makiwa nga vhusedzi hu tshi dzhielwa nzhele mbofho dzo tshewaho/dzhiwaho kha dzulo la u linganyisa memorandamu.

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

VHURENDI HO RANDELWAHO

MBUDZISO YA 1: VHURENDI – MBUDZISO NDAPFU

XUXUXU – AA Mphaga

KUAVHELWE KWA MARAGA

Maraga dzi avhelwe nga ndila yone:

- Maraga dza 6 ndi dza mbuno.
- Maraga dza 4 ndi dza luambo. Dzone dzi avhelwe nga ndila heyi:
 - Maraga 4 arali mbuno dzi 5–6
 - Maraga 3 arali mbuno dzi 4
 - Maraga 2 arali mbuno dzi 3
 - Maraga 1 arali mbuno dzi 2
 - Maraga 0–1 arali mbuno dzi 0–1
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekedza tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi

XUXUXU – AA Mphaga

Marangaphanda

Thero ndi mulaedza muhulwane wa tshirendo/zwine tshirendo tsha khou amba nga hazwo/Zwine murendi a tama ri tshi zwi divha. Ndima/tshitanza i/tshi vhumbwa nga mitaladzi/vese ya/dza tshirendo yo/dzo faredzaho muhumbulo muhulwane.

Mbuno

- Kha ndima/tshitanza ya/tsha u thoma, murendi u bvisela khagala uri muthu wa zwitshela na mazwifhi ha dzuli fhasi, tshawe u takadzwa nga u sola vhathu vhunga a si na tsha mbiluni. Murendi u ita khuwelelo ya uri vhathu ri songo thetshesela mazwifhi a mudziazwitshela hune a vhuya a tama uri ngavhe muthu uyu zwiito zwawe zwi tshi mu dzhenisa khomboni uri a late matshilele awe.
- Kha ndima/tshitanza ya/tsha vhuvhili, murendi u bvisela khagala uri mudziazwitshela ha na tshivhuya, u a bvafha tshawe ndi u lutanya vhathu vhane vha andana.
- Kha ndima/tshitanza ya/tsha vhuraru, murendi u isa phanda na u sasaladza matshilele a mudziazwitshela ane ha dzuli fhasi, ha tendi u kaidzwa, tshawe ndi u enda a tshi zwifha na u sola vhathu. Izwi zwi ita uri murendi a vhuye a mu tamele mashudu mavhi a u ri u kundwa ngani u thukhulwa milenzhe u itela uri a kundelwe nga u tsa a tshi gonya a tshi lutanya vhathu.

Magumo

Murendi o kona u shumisa ndima/zwitanza u bvisela khagala thero ya itshi tshirendo nge a sumbedza uri muthu wa zwitshela na mazwifhi ndi mubva, ha na tsha mbiluni, ha kaidzwi ha dzuli fhasi nahone u takadzwa nga u lutanya vhatu. [10]

MBUDZISO YA 2: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**NTENDELE NDI VHE TSUMBANDILA – FR Modau**

- 2.1 Murendi u toda u khwathisedza uri hu tshi itea zwi songo dowealeho u songo tenda u vha wa u thoma u gidimela u zwi ita, u nga namba wa vha wa u fhedzisela u dzhena khazwo.√√ (2)
- 2.2 Ndi tsha sonethe√, ngauri ndi ndima i re na mitaladzi /vese dza 14.√ (2)
- 2.3 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri vhaswa kha vha thomphe na u tenda u kaidziwa nga vhatu vhahulwane vha dovhe vha tutshela zwikambi vhunga zwi zwiwe zwa zwi vhangaho mpfu nnzhi dzavho.√√ (2)
- 2.4 Thounu i re fhasi i dzumbulula vhudipfi ha murendi ha u pfa vhutungu nga u vhaswa nga mikhwa ya vhaswa ine i fhedza yo vha dzhenisa khomboni na lufuni.√√ (2)
- 2.5 Ndi a tendelana nakwo, vhunga vhezhi ha vhaswa vha ano maduvha, a vha thetshesi vha tshi kaidzwa, a vha thomphi vhatu vhahulwane, tshavho ndi u dibandutshedza kha zwikambi zwine zwa shanduka zwivhulahi zwavho. (2)
- [Kana zwiwevho zwi pfalaho.]√√ (2)

[10]

MBUDZISO YA 3: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**MBILU I LILELA U GAVHA – WMR Sigwavhulimu**

- 3.1 Murendi u tama u bvisela khagala uri vhatu vha dzulela u ita vhuhovheleli ha u hovhelela midifho ya lino shango vha sa neti.√√ (2)
- 3.2 Ndi tsha alegori/Sathaya√ ngauri hu khou kaidzwa vhatu uri kha ri litshe u funesa madzanga a shango, ri fune u tshidzwa ha mimuya nga Mutshidzi/murendi u khou sasaladza maitele mavhi a muthu a u funesa zwa madzanga a shango.√ (2)
- 3.3 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri vhatu kha ri lilele u tshidza mimuya yashu nga u renda Mudzimu/Musiki ri tutshela zwa shango zwi fushaho nama.√√ (2)

- 3.4 Thouni yo fholaho/ya fhasi i dzumbulula vhudipfi ha murendi ha u pfela vhutungu vhatu a tshi vhona vha tshi bva ndilani ya Mudzimu nga u lusa u wana madzanga/midifho ya lino shango.√√ (2)
- 3.5 Ndi a tendelana nae, ngauri vhunzhi ha vhatu vha a shandukisa kutshilele kwo teaho vha fhedza tshifhinga vha tshi khou lilela u diphina nga zwa shango lino zwine zwa ita uri vha hangwe u tevhedza milayo ya Musiki.√√ (2)
- [Muhumbulo u hanedzanaho na uyu kha u sedzuluswe/toliwe.] (2)
- [10]

MBUDZISO YA 4: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

NDI DAKALO-ZWILILO – BR Mafhege

- 4.1 Murendi u toda u ri vhudza uri muthu a sa talifhela vhutshilo u a kundwa u bvelela/u a wa vhutshiloni.√√ (2)
- 4.2 Tshirendo itshi ndi tsha lushaka lwa alegori√, ngauri murendi u khou ita uri vhatu vha divhe uri zwine vha khou tshilela zwone a si zwa ndeme, zwa vhuthogwa ndi u tenda Mudzimu uri vha wane dakalo lone-lone√. (2)
- 4.3 Mulaedza une murendi a toda u eletshedza vhatu ndi wa uri zwothe zwa fhamo shangoni zwine ra ita zwone ndi mahandana, nahone zwi ri fhambanya na Mudzimu/Musiki.√√ (2)
- 4.4 Thounu i re fhasi i dzumbulula vhudipfi ha u pfa vhutungu nga zwine vhatu vha ita vha tshi litsha u tenda Mudzimu/Musiki.√√ (2)
- 4.5 Ndi a ima nae:
 -Vhatu ri hangwa Mudzimu ri tshi itela u takadza yashu mivhili.
 -Madakalo aneo kanzhi ha vhi madakalo a no ya thambo, a ri wedza khomboni.
 -Zwothe zwa lino shango zwi a fhela, ndi mahandana.
- [Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√
- [Muhumbulo u hanedzanaho na uyu kha u sedzuluswe/toliwe.] (2)
- [10]

NA

VHURENDI VHU SONGO RANDELWAHO (HA KHOMBEBHOMBE)**MBUDZISO YA 5: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI****ÑWANANGA – S Muremela**

- 5.1 Ndi tsha sonethev/ngauri tsho vhumbwa nga ndima i re na mitaladzi/vese dza 14. ✓

KANA

Tsatsaladzo/sathayav/ ngauri murendi u sasaladza u vha na vhana hashu, uri a zwi ñisi dakalo zwi ñisa thambulo. ✓ (2)

- 5.2 Khaesurav/, ngauri hu na u awelanyana ha dovha ha bvelwa phanda na u renda, hu khou khwathisedzwa ndeme ya u takala. ✓ (2)

- 5.3 Muhumbulo muhulwane une murendi a toða u bvisela khagala ndi wa uri kha muthu a humbulaho uri u vha na ñwana zwi ñisa dakalo, kha zwi ñivhe uri a si zwone vhunga na onoyo ñwana a si na dakalo lo fhelelaho. ✓✓ (2)

- 5.4 Mutevhetsindo wa u ongolowa ✓ u re kha itshi tshirendo u dzumbulula vhuñipfi ha murendi ha u pfela vhuñungu vhathu vhane vha humbula uri u beba ñwana zwi do vha ñisela dakalo, ngeno vha sa ñivhi uri na ene ñwana a tshi bebwa u vha a si na na dakalo lo fhelelaho. ✓ (2)

- 5.5 Ndi a ima nae, ngauri vhunzhi ha vhabebi vhane vha vha na vhana kanzhi vha dzulela u la mbilu nga kutshilele kwavho na vhone vhana vha tshi lila nga vhabebi vhavho. ✓✓

KANA

A thi imi nae, ngauri vhabebi vha hone vhane u vha havho na vhana zwo vha ñisela dakalo ngauri vha khou ñiphina nga mitshelo yavho/vhana vha unða vhabebi vhavho/ vha vha bvisa vhushaini he vha vha vhe khaho. ✓✓ (2)
[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKUĽOO**NGANEA****MBUDZISO YA 6: NANDI NDI SHENGA? – MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) – maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khritheria 4–5 u wana maraga 4
 - Arali e kha khritheria 3 u wana maraga 3
 - Arali e kha khritheria 1–2 u wana maraga 2

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekedza tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Puloto ndi ndunzhendunzhe ya mafhungo, lune tshiwo tshiniwe tsha disa tshiniwe, u bva mathomoni u swika magumoni a bugu.

Nyito i takuwaho ndi tshipida tsha puloto tsha vhuvhili u bva kha kubveledzele kwa mafhungo, hune zwiwo zwi vha zwi tshi khou tevhokana u swika mathakheni a bugu.

Mbuno

Kha nyito i takuwaho ndi hune ra vhona thaidzo i tshi khou aluwa zwi tshi tutuwedzwa nga u tevhokana ha zwiwo. Kha nganea iyi ri wana nyito i takuwaho i tshi khou bveledzwa nga zwiwo zwi tshi tevhokana nga ndila i tevhelaho:

- Musi Vho Luvhani vha tshi vhudza munna wavho uri vho vhfifa muvhilini ngeno Vho Madilaga vho vha vho amba uri a vha tsha toda u vha na muine niwana.
- Vho Madilaga vha vhudza Vho Luvhani uri tshine tsha nga tandulula thaidzo iyi ndi ha musi mihwalo i tshi nga ngalangadzwa kana niwana a tou nekedzwa kha vhalo vhane vha si vhe na vhakoma.

- Muhumbulo uyo wo do dina Vho Luvhani lwe vha ita na u bva mudini vhusiku vha songo onesa muthu vha ya hayani ha havho, vha fheletshedzwa nga Vho Muvhi he vha vho fhira vha tshi dzhia Vho Mainganye khaladzi a Vho Madilaga.
- Musi fhungo ili li tshi sengiwa Vho Madilaga vho do hambela pfarelo phanda ha Vho Muvhi, Vho Mainganye na Vho Luvhani uri a vha tsha do dovha vha zwi amba.
- Hezwi zwo ita uri Vho Luvhani vha dalele mushumelavhapo Vho Silima ngei kiliniki vhunga vho vha vha tshi khou dinwa nga mutsiko wa malofha.
- Musi Vho Luvhani vha tshi ya kiliniki vho fhelekedzwa nga Vho Madilaga vha vhudzwa u pfi nwana u do tea u yo bebelwa sibadela vhunga hu na zwiwe zwi songo dzudzanyeaho kha nwana.
- Musi Vho Luvhani vha tshi vhotholowa sibadela vha wana uri vho beba nwana e na lino la ntha.
- Mafhungo aya o do dina Vho Madilaga lwe vha pfa vha tshi shona vha tshi hambula uri vho vha vho amba uri ho vha ho fanela mihwalo yo ngalangadzwa kale.
- Musi radio ya Fhatalushaka i tshi divhadza uri ho bebiwa nwana e na lino ngei sibadela tsha Vhutshidzi zwa pfiwa nga Vho Maambavhanwe, vhe vha do fhedza vho gidimela henengei u yo vhona.
- Musi nwana a tshi vhuya sibadela Vho Madilaga vho hana u mu ira dzina ngauri vha pfa vha sa koni u tangedza uri ndi nwana wavho.
- Musi Vho Luvhani vha tshi semiwa nga Vho Ana nga murahu ha musu nwana wavho Muyanalolo a tshi lilela mpopi wa Tshifhiwa. Vho vha sema vha vha vhudza nga nwana wavho Tshifhiwa uri ndi shenga nahone a luma muthu tshilonda tsha hone a tshi fholi.
- Musi Vho Luvhani vha tshi vhudza Vho Madilaga zwauri Vho Ana vho vha sema Vho Madilaga vho isa phanda na u vha vhudza uri ndi nga u sa pfa havho zwine zwa ita uri vha bebe nwana a na lino.
- Musi Ladzani a tshi vhuya hayani a tshi bva tshikoloni o vha isala muyani ngauri vhanwe vhana vho vha vha tshi khou mu sea uri ha hawe hu na shenga. Vho Luvhani vho mu tshutshedza uri ndi nga mini vhatu vha tshi amba ngauralo a kona-ha u zwi pfesesa.
- Musi Vho Ratshili, murangaphanda wa siviki vha tshi ramba mutangano wa vhadzulapo uri lushaka lu bviselwe khagala nga ha uri shenga ndi mini. Mutangano uyo wo vha wavhudi ngauri wo sia vhadzulapo vha tshi vho pfesesa.
- Vho Madilaga vha ya vha vhudza khaladzi avho Vho Mainganye uri Vho Luvhani a vha tsha vha thetshelesa nahone vha diita munna wa mudu. Mafhungo ayo o wanala uri a si one nga murahu ha uri Vho Luvhani vha ambe nyimele yothe ya mafhungo kha Vho Mainganye.
- Musi Vho Luvhani vha tshi ya u onesa kha vha havho na kha Vho Madilaga na Vho Mainganye, uri vhone vha khou ya u dzula Polokwane na Tshifhiwa.
- Musi Tshifhiwa a tshi tuwa na mme awe a tshi bva e Polokwane u yo onesa khotsi awe na makhadzi wawe uri ene u khou ya u dzhena tshikolo ngei Germany ngauri o wana ndambedzo ya u guda zwa vhuinzhiniara ha u lugisa na u fhatla dzigoloi dza ha Mercedes Benz ngauri o vhone e musidzana o talifhaho nga maanda

- Naho Tshifhiwa o vha a sa tsha dzula afha hayani, samba la uri o bebwa e na lino lo ita uri Vho Ana muhura wa Vho Madilaga vha di sala vha tshi vha pomoka uri zwibudzana zwavho a zwo ngo vhulawa nga mmbwa, zwo vhulawa nga shenga line la vha Tshifhiwa. Vho Ana vho do wanala vha na nanga getheni ya Vho Madilaga vha tshi khou hasha mishonga.

Magumo

Muniwali o kona u bveledza nyito i takuwaho sa tshipida tsha puloto buguni iyi ngauri ri vhona hu na u lunzhedzana zwavhuḍi ha mafhungo. Tshiwo tshinwe tshi tshi disa tshinwe u swika mathakheni. Ndi ngazwo bugu iyi i tshi takadza vhukuma. [25]

MBUDZISO YA 7: NANDI NDI SHENGA? – MBUDZISO PFUFHI

- 7.1 Ndi tshipida tsha nyito i takuwaho/u bveledza mafhungo.√Ngauri mafhungo a muta wa ha Madilaga a uri a vha khou tangedza niwana o bebwaho e na lino, a khou vhifha a tshi ya phanda/Vho Luvhani vha khou lusa u tandulula thaidzo ya u kolelwa uri vho beba shenga nga u tenda u ya u amba mutanganoni wo rambiwaho nga vha siviki.√ (2)
- 7.2 Vho Madilaga vha bveledzwa sa munna a re na mbiti/a sa lengi u sinyuwa. Ndi muthu a si na vhuḍifhinduleli nahone a sa imeli zwithu zwa mutani wawe. Ndi muthu a si na lufuno. Ndi muthu a sa thetshelesi.
[Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)
- 7.3 Ndi khudano ya nga nnda.√Ngauri ri pfa Vho Madilaga vha tshi khou semana na Vho Luvhani vha tshi simesa uri ndi ngani hu tshi khou ambiwa mafhungo nga niwana wavho ngeno vhone vhe siho.√ (2)
- 7.4 Vho Madilaga vha dzula vhuḍi ha mahayani, Tshandebvu, hune munna u dzhiwa sa thoho ya muḍi nahone e ene ane a dzhia tsheo a sa hanedzwi nga mufumakadzi wawe.√√ (2)
- 7.5 Vho Luvhani vha sumbedza uri vhone vha do lwa nga ndila dzothe uri Tshifhiwa a bevelele, zwine zwo fhedza zwo bevelele musi vha tshi pfuluwa na niwana wavho Tshifhiwa vha ya vha dzula Polokwane, he a swika a dzhena tshikolo a phasa zwavhuḍi a fhedza a gudela na mushumo Germany.√√ (2)
- 7.6 - Vho Luvhani vho vha vha tshi dzula vha tshi kolelwa nga vhahura.
- Vha farwa nga mutsiko wa malofha.
- Zwo ita uri vha si ye muḍi wavho vha ye u dzula Polokwane.
- Vhana na vhone vho vha vha tshi kolelwa tshikoloni.
- Zwo ita uri vhana vha aluwe vha si na thogomelo ya vhabebi vhothe.
[Maraga THARU kha mbuno THARU dzi pfalaho.]√√√ (3)

- 7.7 Vhuholefhali a vhu thivheli muthu u bvelela. Tshifhiwa we a bebwa vhathu vha ri ndi muholefhali u fhedza a bvelela vhutshiloni a vha inzhiniara./ U shaya ndivho zwi a dina. Tshifhiwa vha vhona uri ha nga bveleli ngauri a bebwa e na lino lithihi, fhedzi a fhedza a tshi vha na pfunzo dza ntha nahone a guda na mashangoni a seli
- [Maraga 2 kha muhumbulo u pfalaho.]√√ (2)
- 7.8 Thaidzo ya Vho Luvhani ya u sathulwa havho na u sa tangedzwa ha Tshifhiwa i mbo di fhela, √√ ngauri Vho Ana vha da vha hambela pfarelo, muta wa Vho Madilaga u a vhuvelana na vhathu vha shango vha thoma u tangedza Tshifhiwa.√ (3)
- 7.9 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri munna na mufumakadzi vha tea u tikedzana kha nyimele dzothe tshifhinga tshothe ngauri zwa sa ralo ri do diwana ro no vusa vhuswina, dziphambano, thalano na khakhathi dzi sa takuwi.√√ (2)
- 7.10 Zwo tea, ngauri Vho Madilaga a vha vha tikedzi afha mutani. U pfuluwa zwi thusa Vho Luvhani na niwana wavho Tshifhiwa uri vha bve kha mitsiko ya vhathu nahone Tshifhiwa a kone u isa pfunzo dzawe phanda zwavhudi.

KANA

- A zwo ngo tea, ngauri muthu arali e na thaidzo ha tei u shavha/pfuluwa a sia muḍi/munna/mufumakadzi a yo dzula huḱwe ngauri zwi ita uri vhana vha aluwe vha si na thogomelo ya vhabebi vhothe.√√ (2)
- 7.11 - Ndo vha ndi tshi nga vha vhidza ra dzula fhasi navho mafhungo a sengiwa.
 - Ndo vha ndi tshi nga dzhia mulandu wa ya kha vha mulayo.
 - Ndo vha ndi tshi nga vhiga mulandu mukomani.
 - Ndo vha ndi tshi nga vha isa kha vhahulwane vha havho uri vha vha kaidze.
- [Maraga THARU kha mbuno THARU dzi pfalaho.]√√√ (3)

[25]

MBUDZISO YA 8: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) – maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khritheria 4–5 u wana maraga 4
 - Arali e kha khritheria 3 u wana maraga 3
 - Arali e kha khritheria 1–2 u wana maraga 2

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Puloto ndi ndunzhendunzhe ya mafhungo, tshiwo tshinwe tshi tshi disa tshinwe, u bva mathomoni u swika magumoni a bugu. Nyito i takuwaho ndi tshipida tsha puloto tsha vhuvhili u bva kha kubvedzele kwa mafhungo, hune zwiwo zwi vha zwi tshi khou tevhokana u swika mathakheni a bugu.

Mbuno

Kha nyito i takuwaho ndi hune ra vhona thaidzo i tshi khou aluwa zwi tshi tutuwedzwa nga u tevhokana ha zwiwo. Kha nganea iyi ri wana nyito i takuwaho i tshi khou bvedzwa nga zwiwo zwi tshi tevhokana nga ndila i tevhelaho:

- Thaidzo ya u todou u pometshedza Aifheli thumbu i si yawe i pfala i tshi khou bvela phanda, izwi zwi khwathisedza nga zwiwo zwo faranaho zwo livha mathakheni.
- U wanala ha uri Maria o dihwala ngei Musina dokotelani musi o fheletshedzwa nga Aifheli hu u pfumbisa uri na ngoho mihwalo ndi yawe, zwa sumba uri maano a Vho-Loshani na Maria a khou shuma.
- U tutuwedza tshothe uri tshiphiri tshi sa divhonadze, munyanya wa mbingano ya Maria na Aifheli u mbo di dzudzanywa uri u tavhanye u vha hone. Vha lushaka vho di vha vhatu vhane vha hanedzana na la u ri Vho-Loshani vha todani kha nzudzanyo dza mbingano ya Aifheli ngeno vha sa tou vha shaka la tsini.

- Nga u sa divha fhungo/tshiphiri, Aifheli o vha ene a no vha imelela havha Vho-Loshani, a tshi sumbedza uri vha sa vha hone nzudzanyo dza munyanya dzi do rothola.
- Maria u di dzulela u vha na valuvalu kana nyofho dza uri tshiphiri tshi nga bvela khagala munyanya u sa athu swika nge khonani yawe Thikholelwi a tshi amba nae sa a no nga u divha zwiinwe.
- Naho hu na zwithithisi fhalā na fhalā munyanya u fhedza u tshi vha hone, nahone muhulusa u takadzaho.
- Thaidzo ya Maria i khou nana i tshi ya musi a tshi humbula uri nwana a tshi bebwa u do fana na nnyi, zwa ita uri a dzule a tshi tamba nga madi a mashika a munna wawe.
- U ita na u vhudza munna wawe uri vha pfulutshela Thohoyandou.
- U bebwa ha Rotondwa a sa fani na Aifheli khotsi awe nga vala zwo nea Maria thaidzo i sa takuwi nge a zwi limuwa uri vhathu vha do zwi humbula uri ndi nwana wa Vho-Loshani.
- Rotondwa u bebwa nga nwhaha muthihi na Musatondwa nwana wa Vho-Loshani na Vho-Josephine.
- Vhuvhili havho vha hula vha tshi sumbedza u vha na lufai, lune zwa kanganyisa na vhanwe vha vhagudisi tshikoloni
- Vhana avha vha phasa pfunzo dza sekondari vha ya Yunivesithi ya Venda. Henefha ndi hune vhana avha vha funana.
- Hu vuwa khakhathi musi Musatondwa na Rotondwa vha tshi divhadza vhabebi nga ha u funana havho. Ngei kha muta wa Tshipate, Vho-Maria vha tou dadadzela kule ngeno Aifheli a tshi khou zwi pfesesa. Mutani wa Vho-Loshani, na vhona a vha todi na u pfa tshithu. Zwiwo zwothe hezwi zwa nyito i takuwaho zwi ri livhisa kha tshipida tsha mathakheni.

Magumo

Muniwali o kona u bveledza nyito i takuwaho i re na zwiwo zwo faranaho zwe zwa ita uri ri kone u swika mathakheni. Izwi ri zwi vhona musi maano a u luka tshiphiri tsha u pometschedza Aifheli thumbu i si yawe a tshi lunzhedzana zwavhudi.

[25]

MBUDZISO YA 9: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO PFUFHI

- 9.1 Ndi tshipida tsha nyito i takuwaho/u bveledza mafhungo.√ Ngauri ri khou vhona vhukwila he Vho-Loshani na Maria vha vhu luka ha uri munyanya u tea u tavhanyiswa i ndila ya u tsireledza tshiphiri tshine vha ita.√ (2)
- 9.2 -Aifheli u bveledzwa sa muthu a sa todi dzikhakhathi a no funa mulalo.
 -U bveledzwa sa muthu o dalaho lufuno.
 -Muthu a si na vhutevheleli ha zwithu zwi sa fhati.

[ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho.]√√

(2)

- 9.3 Ndi khudano ya nga nnda.√Ngauri ri pfa nga ha u fhambana ha muhumbulo wa Aifheli na mukomana wawe Thathani na muzwala wawe Vho Dafita wa uri Vho Loshani vha tshimbidze munyanya ngeno vhe si shaka.√ (2)
- 9.4 Vho-Dafita na Thathani vha dzula vhuponi ha mahayani, Folovhodwe, hune u ya nga mvelele vha tenda uri mafhungo a mutani a dzudzanywa nga vha muta hu si na u dzhenelelwa nga vhatsinda.√√ (2)
- 9.5 Thathani na Vho-Dafitha vha sumbedza uri Vho-Loshani a vha todei kha nzudzanyo ya munyanya wa Aifheli ngauri vha sumbedza uri vha do vha remisa thoho, zwe zwa fhedza zwo itea musi Aifheli a tshi zwi wana uri Vho-Loshani vha na vhushaka na mufumakadzi wawe.√√ (2)
- 9.6 - Zwi vhangalwadze kha Vho-Maria na Vho-Josephine.
- Vhutama vhukati ha Aifheli na Vho-Loshani hu mbo di pfuvha.
- Vho-Loshani vha mbo di shanduka vha thoma u shumisa zwikambi lwo kalulaho.
- Zwi ita uri Vho-Loshani vha fhedze vho pfulutshela Shakadza.
[Maraga THARU kha mbuno THARU dzi pfalaho.]√√√ (3)
- 9.7 Muñwali u toda u bvedza ndivho ya uri zwothe zwine vhathu vha ita vho dzumbama zwi do fhedza zwo bvela khagala.√√ (2)
- 9.8 Aifheli u na thaidzo ya uri ndi nga mini Maria na Vho-Loshani vha sa tikedzi uri Musatondwa na Rotondwa vha malane, u khakhisana havho zwi ita uri Maria a ambe ngoho uri vhana avho ndi vha Vho-Loshani.√√√ (3)
- 9.9 Muhumbulo muhulwane une muñwali a toda u u sumbedza ndi wa uri u sa fulufhedzea ha vhathu mbinganoni zwi na masiandaitwa a si avhudi.√√ (2)
- 9.10 Zwo tea, ngauri vhuvhili havho Rotondwa na Musatondwa ndi vhana vha dzofha lithihi la Vho-Loshani, ngauralo a zwi tendelwi nga ndavhuko uri vhana vha muthu muthihi vha malane.√√ (2)
- 9.11 - Ndo vha ndi tshi do amba na Maria uri a litshe munna wanga.
- Ndo vha ndi tshi do humbela mashaka a tsini a mita mivhili uri ri dzule fhasi ri dzudzanye.
- Ndo vha ndi tshi do humbela munna wanga uri vha litshe zwithu zwine vha khou ita ngauri zwi do ri pwashela muta washu.
- Ndo vha ndi tshi do ya nda humbela thuso kha vhafunzi/vhashumelavhapo uri vha dzhenelele.
[Maraga THARU kha mbuno THARU dzi pfalaho.]√√√ (3)

[25]

FOLUKUŁOO**KHUVHANGANYO YA FOLUKUŁOO – RV Tshikovhi****MBUDZISO YA 10: KHUVHANGANYO YA FOLUKUŁOO (MBUDZISO NDAPFU)**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoundu 4–5 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoundu 3 u wana maraga 3

Arali e kha khoundu 1–2 u wana maraga 2

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
 - Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
 - Vhalingiwa vhalavhelelwa u nanga zwibveledzwa zwo teaho u bva buguni yavho u itela u khwathisedza likumedzwa line la khou sengulusiwa.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la 26 musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Puloto ndi ndunzhendunzhe ya mafhungo u bva mathomoni u swika magumoni a tshibveledzwa. Puloto ya ngano yo khethekanywa ya bva zwipida zwiraru, mvulatswinga, mutumbu na thasululo. Muhumbulo muhulwane ndi zwine tshibveledzwa tsha khou amba nga hazwo. Tshikhoḁo tshi vhumbwa nga mitaladzi ine yone i vhumba ndima/tshitanza tshi tikedzaho muhumbulo muthihi

Mvulatswinga

- Muanetsheli u ita uri vhathetsheseli vha dilugisele u thetshelesa nga u thoma nga u ri, ‘Salungano! Salungano!’

Mbuno

- Hu vha na mutangano wa shango lothe, hu tshi vuwa khanedzano, vha tshi ri vhathu kha ri tshile ri sa fi, vhañwe vha ri ri tea u fa. Hu ruñwa dongololo na luaviavi mudzimuni. Dongololo li fhiwa mulaedza wa uri vhathu vha tshile u ya nga hu sa fheli, vha songo fa, luaviavi lwa newa mulaedza wa uri vhathu vha fa vha songo tsha vuwa.
- Dongololo la tuwa phanda zwa nea vhathu fulufhelo la uri li do swika phanda ha luaviavi. Dongololo lo do wana mbula ndilani, la dzi roda, la fhedza nga u edela henefho murini. Luaviavi lwa dedengela lwa vhuya lwa swikisa mulaedza wa uri vhathu vha fa vha songo tsha vuwa.

Vhatavhatsindi vha Thengwe

- Tshikhodo tshone tsho sumbedza fhethu hune vhatavhatsindi vha wanala hone/vhubvo, vhane vha a kona u sola muthu e henefho a sa pfe tshithu, vhadziazwiphiri, vha sa buli tsha mbiluni, ndi vhone vhatiki vha Vhavenda, dziñanga na u wanwa muno, a si vhavhusi tshavho vha toda u lima, vhadziavhudele na vhulondo, a ho ngo dala vhapfufhi vhunzhi havho ndi vhalapfu, kanzhi vhudzulo havho ndi dzithavhani na madini

Magumo

Muñwali o kona u shumisa zwibveledzwa zwa sialala u bveledza puloto na u tikedza muhumbulo muthihi muhulwane, afha ndi hune ra vhona zwiitisi zwo iteaho uri vhathu vha fe vha si tsha vuwa zwo itiswaho nge dongololo la ungwa nga mbula ndilani, la vho fhirelwa nga luaviavi lwe lwa swikisa mulaedza wa u thoma. Ndi ngazwo na namusi vhathu vha tshi fa vha si tsha vuwa. Kha tshikhodo ro kona u vhona hune Vhatavhatsindi vha dzula hone, mvumbo dzavho na zwine vha zwi kona.

[Afha vhalangi vho nea tsumbo dzavho, vhalangiwa vha nga di shumisa tsumbo dzo fhambanaho na idzi, tenda dza vha dzi tshi khwathisedza likumedzwa.]

[25]

MBUDZISO YA 11: *KHUVHANGANYO YA FOLUKULO* – MBUDZISO PFUFHI

MBUDZISO YA 11 – MBUDZISO PFUFHI

PHINDULO DZA TSHIPIDA TSHA C: LUNGANO

- 11.1 Ndi tsha mvulatswinga/mathomele, muanetsheli u vha a tshi khou eletshedza vhathetshelesi uri kha vha dilugisele u thetshelesa. √√ (2)
- 11.2 Gwavhavha li tanwa sa phukha ine ya kondelela, i sa fheli mbilu nahone i sa bvafhi. √√ (2)
- 11.3 Vhombila vha fhedza vho wana mutshila mupfufhi/mutuku. √√ (2)

- 11.4 Mbila yo kundwa mutshila nga u rumela.√√ (2)
- 11.5 Kha ri litshe u bvafha na mazwifhi vhunga zwi na masiandaitwa a si avhudi/Vhubva na mazwifhi zwi nga ita uri muthu a sa dipihine vhutshiloni hawe hothe.√√ (2)
- 11.6 Ndivho ya muñwali ndi ya u toda u sumbedza uri u kondelela, u sa fhela mbilu, u sa bvafha u sa sumbedzi u vha na mukale zwi disa zwivhuya zwavhudi vhutshiloni. (2)
- 11.7 - Ndo vha ndi tshi nga tou vha eletshedza uri kha vha tutshele maitete eneo.√
 - Ndo vha ndi tshi nga humbela vhañwe vhatu vhahulwane uri vha nthuse kha u tsivhudza vhombila uri vhubva vhu lisa muthu tshika√
 - Ndo vha ndi tshi nga vha dzima zwiliwa zwe nda tunda√ (3)

PHINDULO DZA TSHIBVELEDZWA TSHA D: VHURENDI HA SIALALA (TSHIKHODO)

- 11.8 Murendi u toda u bvisela khagala zwauri Thovhele Khosi Phiriphiri Tshivhase muvhuso wawe u a kona. √√ (2)
- 11.9 Ndovhololo heyi i todou sumbedza uri Thovhele Tshivhase ndi Khosi i re na maanda mahulu. √√ (2)
- 11.10 Tshiga tsha tshigarukela tshi khou ombedzela uri Thovhele Tshivhase ndi khosi i re na vhuhali, maanda na tshituhu, i sa ofhi.√√ (2)
- 11.11 I bvisela khagala uri Thovhela Tshivhase ndi mulwi, a si goswi ane u na vhutali ha u kona u dipilela musi e nndwani.√√ (2)
- 11.12 U vhaisa vhañwe vhatu nga u vha shakulisa midini yavho wa fhedza nga u i longa mulilo a si zwavhudi.√√ (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana****MBUDZISO YA 12: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 3 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–2 u wana maraga 2

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la 26 musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

ADENDAMU**Marangaphanda**

Khudano ndi u sa andana kana u fhambana ha mihumbulo vhukati ha vhabvumbedzwa kana vhatambi kana mutambi ene mune. Khudano i na tshaka mbili dzine dza vha khudano ya ngomu na khudano ya nnda. Kha ino bugu ho angaredzwa tshaka dzothe dza khudano. Muhumbulo muhulwane ndi zwine dirama kana litambwa la khou amba nga hazwo. Muhumbulo muhulwane diramani iyi ndi wa u lemiwa ha Mashudu nga mme awe, zwine zwa fhedza zwi na masiandaitwa a si avhudi.

Mbuno

Buguni iyi hu vha na khudano dzo fhambanaho dzine dza bvelela hu u thusedza u bveledza muhumbulo muhulwane wa u lemala ha Mashudu. Khudano idzi ndi dzi tevhelaho:

- Khudano i vha hone vhukati ha Mashudu na Vho-Nefefe musi vha tshi mu rwela u vhuya vhusiku.

- Vho-Nefefe vha kuḁana na Vho-Marita nga riwambo wa ene Mashudu. Vho-Marita vha semana na Vho-Nefefe vha tshi khou lamulela Mashudu uri a songo rwiwa ngauri ndi riwana wa musidzana
- Mashudu u kuḁana na khaladzi awe Khwathisani a tshi khou mu kaidzela uri u a bvafha ngauri ha iti tshithu, u shumelwa nga mme awe ene o dzula.
- Izwi zwi ita uri Vho-Marita vha sinyutshela Khwathisani lune zwa vhanganga khudano vhukati havho.
- Vho-Marita vha kuḁana na Khwathisani musi a tshi lingedza u vha eletshedza uri vha litshe u lema Mashudu.
- Hu vha na khudano vhukati ha Mashudu na Lufuno musi Lufuno a tshi ri ha toḁi vhabebi vha Mashudu vha tshi zwi divha uri vha a funana. Zwithu hezwi zwi sinyusa Mashudu.
- Vha dovha hafhu u kuḁana musi Mashudu a tshi funana na Tshibio a tshi khou itela u vha isa ene Lufuno.
- Mudededzi Vho-Ludwevha na Mashudu vha a kuḁana nge Mashudu a si riwale mushumo wavho wa tshikolo. Vha fhedza vha tshi mu kaidza na u mu rwa.
- U rwiwa ha Mashudu nga Vho-Ludwevha hu vhanganga khudano vhukati havho na Vho-Marita vha vha fhedza vha tshi vha dela tshikoloni vha vha sema.
- Hu vha na khudano vhukati ha Khwathisani na mme awe musi a tshi vha kaidzela u sema mudededzi Vho-Ludwevha vha vha tou vha tevhela tshikoloni.
- Vho-Nefefe vha kuḁana na Mashudu nga murahu ha musi thohoyatshikolo Vho-Latani vha tshi vha vhudza uri Mashudu ha thonifhi vhadededzi nahone ha iti mishumo ya tshikolo.
- Mashudu u lwisa Lufuno na Tshibio vha vha a khou funana navho vhothe. Lufuno u fhedza a tshi rwiwa nga Tshibio.
- Khwathisani u rwa Mashudu nge a mu wanedza a na Tsaniwani hayani
- Mashudu u kuḁana na mme awe nga u vha sema musi vha tshi hana a tshi tuwa na Tsaniwani tshikhuwani, izwi zwi tshi itiswa nga muloro we vha u lora
- Mashudu u fhambana na Heleni nge Heleni a wanulula uri Mashudu u khou mu dzhiela munna wawe Tsaniwani. Mashudu u shushedzwa nga lufhanga nga Heleni ene a vho shavhela badani a tshi khou shavha u thavhiwa a tshaiswa nga goloi.

Magumo

Muniwali wa dirama iyi o kona u shumisa khudano kha u bveledza muhumbulo muhulwane. Ri wana uri Vho-Marita vha kuḁana na vhatu vhanzhi vha tshi imelela Mashudu musi a tshi kaidziwa kha kutshilele kwawe kuvhi, zwa fhedza zwo ita uri vhothe vha lozwe matshilo avho nga riwambo wa u lema na u lemiwa ha Mashudu.

[25]

MBUDZISO YA 13: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO PFUFHI

U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana

- 13.1 Zwine zwa khou vhanga u kudana ndi u vhuya vhusiku ha Mashudu musi khotsi awe Vho-Nefefe vha tshi mu kaidza mme awe Vho-Marita vha mu imelela. √√ (2)
- 13.2 Mafhungo aya a tana tshipida tsha mathomov ngauri ndi henefha hune thaidzo ya u lemiwa ha Mashudu nga mme awe Vho-Marita ya khou thoma hone.√ (2)
- 13.3 Vho-Marita ndi mubebi a si na vhudifhinduleli ane a lema niwana.√√ (2)
- 13.4 Musi bugu yashu i tshi fhela ri wana Vho-Marita na Mashudu vha tshi lovha zwi tshi vhangwa nga u lemala ha Mashudu sa zwe Vho-Nefefe vha zwi kaidza musi bugu i tshi thoma.√√ (2)
- 13.5 Mafhungo aya a dzumbulula mudzedze wa tshifhinga tsha zwino/musalaunov ngauri vhanna vha a kona u dzula na vhafumakadzi na vhana vhavho vha lugisa zwithu/mafhungo arali hu na zwine zwa khou dina mutani, zwine zwa sumbedza u lingana ha mbeu.√ (2)
- 13.6 Muhumbulo muhulwane wa dirama iyi ndi wa uri u lema niwana a zwo ngo luga ngauri zwi fhedza zwi tshi vha na masiandaitwa a si avhudi kha vhutshilo ha niwana onoyo.√√ (2)
- 13.7 Muñwali u shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ndila heyi a tshi toda u bveledza uri Vho-Nefefe vha khou disola kha zwe vha rwisa zwone Mashudu lwo kalulaho.√√ (2)
- 13.8 - Zwi ita uri Mashudu a fhedze a tshi xeledwa nga vhumatshelo hawe
 - Zwi ita uri a fhedze e ndeniwa
 - Zwi ita uri a lozwe vhutshilo hawe
 - O vhulaisa mme awe
 - Mashudu o tahela Tsainwani we a wana uri u na mufumakadzi
 [Mbuno THARU dzi pfalaho.]√√√ (3)

13.9	Vho Nefefe	Vho Mariṭa
	- Vho-Nefefe a vha lemi vhana	-Vho-Mariṭa ndi mubebi ane a lema niwana
	- Vho-Nefefe vha a kaidza niwana musi a tshi ita zwo bvaho	- Vho-Mariṭa a vha kaidzi niwana musi a tshi ita zwo bvaho.
	- Vho-Nefefe vha takalela vhana vha tshi funzea	- Vho Mariṭa a vha vhoni ndeme ya pfunzo.
	- Vho-Nefefe vho funzea	- Vho-Mariṭa a vho ngo funzea

[Mbuno THARU dzi pfalaho.]√√√

(3)

- 13.10 - Ndi nga thetshesela khotsi anga na khaladzi anga ngauri ndi vhone vhane vha khou mphaṭha.
 - Ndi nga ṭanganedza nyimele ine nda vha khayoy.
 - Ndi nga vhudza mme anga uri kha vha farisane na khotsi anga kha u nnyalusa.
 - Ndi nga ṭoda thuso ya vhafunzi uri vha ḍe hayani u thusa kha iyi thaidzo/ dandetande.

[ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.] √√√

(3)

13.11 EE/Ndi a tendelana nae.

- Ngauri vhone mme awe vho tou ḍiitela nga u mu lema.
- Ngauri zwa u sema vhathu u zwi guda kha vhone mme awe/Muri u vhavhaho u bva tsindeni
- Ngauri Vho-Mariṭa a vho ngo thetshesela musi Vho-Nefefe vha tshi vha kaidzela u lema Mashudu.

KANA

HAI/A thi tendelani nae.

- Ngauri u tea u vha ṭhonifha sa mme awe.
- Ngauri ndi lunyadzō saizwi u sema mubebi zwi tshi sumbedza lunyadzō
- Ngauri zwe a ita zwi sumbedza u lemala.

[Mbuno MBILI dzi pfalaho.]√√

(2)

[25]

TSHILWAVHUSIKU – TT Mudau**MBUDZISO YA 14: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO PFUFHI**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoundu 4–5 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoundu 3 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoundu 1–2 u wana maraga 2

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la 26 musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

ADENDAMU**Marangaphanda**

Khudano ndi u sa andana kana u fhambana ha mihumbulo vhukati ha vhabvumbedzwa kana vhatambi kana mutambi ene mune. Khudano i na tshaka mbili dzine dza vha khudano ya ngomu na khudano ya nnda. Kha ino bugu hu angaredzwa tshaka dzothe dza khudano. Muhumbulo muhulwane ndi zwine dirama kana litambwa la khou amba nga hazwo. Muhumbulo muhulwane diramani iyi ndi wa u sumbedza phambano na dzinndwa vhukati ha vha Swongwozwi na maforotereke nge maforotereke vha hana u tuwa na u dihahedza shangoni la Swongwozwi zwe zwa fhedza zwo vha na masiandaitwa a si avhudi..

Mbuno

Buguni iyi hu vha na khudano dzo fhambanaho dze dza do bvelela hu u thusedza u bveledza muhumbulo muhulwane wa phambano na khakhathi dza u lwela shango la Swongwozwi. Khudano idzi ndi dzi tevhelaho:

- Vhadzulapo vha Swongwozwi na Khosi Thovhele Tshilwavhusiku vha kudana na maforotereke nga murahu ha musi maforotereke a tshi humbela u swielelwa lwa tshifhinganyana samusi vha vhafhiri vha gondo zwino vhone a vha tsha funa u fhira.

- Maforotereke na Tshilwavhusiku na vhalanda vhawē vha kuḁana nga murahu ha musi vha tshi vho dzharatela shango line li si vhe lavho, le vha tou swieledwa.
- Vhane vha shango vha kuḁana na mavhuru musi mavhuru vha tshi vho hana musi vhanē vha shango vha tshi sera darata.
- U rwiwa ha muduhulu wa Vho Lumbule nga maforotereke zwi vhangā khudano vhukati havho na vhanē vha shango.
- U vhulahwa ha mmbwa na u rwiwa ha Mphelekedzeni nwana wa Vho Mmbangiseni nga tshimebi, vha tshi mu rwela uri o sera darata nga dzithundu zwo vhangā khudano vhukati havho.
- Luka u kuḁana na mufumakadzi wawe Ledia nge a vhudza munna wawe u ri vha pfuluwe ene a hana.
- U nyadziwa ha vhanē vha shango nga u shumisa vhatukana na vhasidzana na u toda u renga shango nga kholomo thanu zwi vhangā khudano vhukati havho.
- Mukoma na mmbi yawe u vhudza maforotereke u ri vha tuwe shangoni la Swongozwi, izwi zwi vhangā khakhathi musi vha tshi shushedziwa nga tshigidi vha shavha.
- U sa tenda u tuwa ha Maforotereke Swongozwi zwi vhangā khudano na vhadzulapo zwe zwa swikisa kha nndwa khulu.

Magumo

Muḁwali wa ḁirama iyi o kona u shumisa khudano kha u bveledza muhumbulo muhulwane. Ri wana uri ho vha na khudano nnzhi vhukati ha vha Swongwozwi na maforotereke vha tshi lwela shango zwe zwa fhedza zwo vhulahisa maforotereke nga vhunzhi.

[25]

KANA

MBUDZISO YA 15: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO PFUFHI

- 15.1 Zwine zwa khou vhangā u kuḁana ndi u lwela shango. Vha Swongozwi vha ri Maforotereke kha vha tuwe ngeno maforotereke vha tshi khou hana. √√ (2)
- 15.2 Mafhungo aya a tana tshipida tsha nyito i takuwaho vngauri thaidzo ya maforotereke ya u hana u tuwa shangoni la Swongwozwi i khou bvela phanda/hulela.√ (2)
- 15.3 Mukoma u olwa sa muthu ane a vha na nyofho, wa goswi nahone ane a zwifha.√√ (2)

- 15.4 Dirama i tshi fhela ri wana uri ho vha na mabulayo manzhi a maforoterekere e a vhangwa nga mmbi ya Tshilwavhusiku sa zwe zwa ambiwa nga mukoma kha nyambedzano. √√ (2)
- 15.5 Ndi mudzedze wa tshifhinga tsha kale/musalaulav/ ngauri nga tshifhinga tsha kale arali hu na thaidzo ine ya tea u tandululwa mafhungo a hone a sumiwa musanda kha khosi/Mafhungo aya ndi a divhazwakale ya vhukati ha Vhavenda na maforotereke nga misi ila ya vuhosi ha Thovhele Tshilwavhusiku. √
[U bula tshifhinga maraga 1, mbuno ya thikhedzo maraga 1.] √√ (2)
- 15.6 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri arali na sendelelwa kha shango la vhañwe vhathu ni tea u thonifha vha ni swielelaho ngauri zwa sa ralo zwi nga vhang dzikhakhathi/Muthu ho ngo tea u tou fhulufhedza tshothe vhathu vhane a si vha divhe ngauri zwi nga itea uri vhathu vhenevho vha u shandukele. √√ (2)
- 15.7 Muiwali u shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ndila heyi a tshi toda u bveledza uri Oubaas Piet o vha a tshi khou shushedza vhurumelwa ha Khosi Thovhele Tshilwavhusiku.√√ (2)
- 15.8 - Zwi ita uri Tshilwavhusiku a dzhielwe shango nga Maforotereke.
- Zwi ita uri hu vhe na mabulayo vhukati ha vhadzulapo vha Swongozwi na Maforotereke.
- Zwi vhang vhuswina vhukati ha mavhuru na vhadzulapo. vha Swongozwi.
- Zwi ita uri vhañwe vha vhadzulapo vha rwiwe nga maforotereke vha songo tshinya tshithu.
- Zwi ita uri vhañwe vha vhadzulapo vha vhulawe.
- Zwi vhulahisa maforotereke manzhi nga mmbi ya Tshilwavhusiku.
[Mbuno THARU dzi pfalaho.]√√√ (3)

15.9	Tshilwavhusiku	Luka
	- Tshilwavhusiku ndi khosi ya Vhulenda.	- Luka ndi munna wa tshituhu.
	- Ndi khosi ine ya vhavhalela vhañwe vhathu	-Luka ha vhavhaleli vhañwe vhathu
	- Khosi ya u thetshesela vhalanda Vhayo	-Luka ha pfi tsha muñwe
	- Ndi khosi i sa tendi kha u dzhia zwithu zwa vhañwe nga khani.	-Luka u tenda kha u dzhia zwa vhañwe nga khani.

[Mbuno THARU dzi pfalaho.]√√√ (3)

- 15.10 - Ndi nga vha humbela uri hu vhe na mutangano na vhavhulahi uri ri dzudzanye mafhungo na u divha tshiitisi tsha bulayo.
- Ndi nga ya nda vha pota mapholisani uri vha nthuse.
 - Ndi nga lwa na maforotereke.
 - Ndi nga dzhia vhukando ha mulayo.
 - Ndi nga zwi tangedza nda rabela kha Mudzimu uri a nthuse

[ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.]√√√ (3)

- 15.11 Ee/Ndi a tendelana navho.
- Ngauri muthu u tea u tsireledza ndaka yawe.
 - A hu na mulayo une wa vha thivhela u bvaho kha vhavhusi vha Swongozwi.

KANA

Hai/A thi tendelani navho.

- Ngauri arali muthu a swielelwa kha shango la vhañwe ha iti zwine a funa
- Ngauri zwi sumbedza u nyadza vhañe vha shango.
- Ngauri mufhiriwagondo ha na maanda a u langa vhañe vha shango

[Mbuno MBILI fhedzi dzi pfalaho.] √√ (2)
[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25
MARAGAGUTE: 80

KHETHEKANYO YA A: RUBRIKI YA U TOLA MAANEA A LITHERETSHA – MBUDZISO NDAPFU: VHURENDI [MARAGA: 10]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili Tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU	5–6	4	3	2	0–1
Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwaṭhisedza nga vhuṭanzi na kupfeselele kwa tshibveledzwa	- Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho - Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwaṭhisedzo yo dziaho u bva kha tshirendo - U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone - Phindulo ndi yo faredzaho - zwidodombedzwa zwi khagala - Mbuno dzi pfaḏzaho dzo nekedzwa, naho dziṅwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika heneḑho - U pfesesa ha lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- Tsenguluso i fushaho/linganelaho ya thoho - Hu na dziṅwe mbuno dzavhuḑi dzi tikedzaho thoho - Naho dziṅwe dza mbuno dzo tikedzwa, hu ḑi vha na vhuṭanzi vhu sa tendiseiḑo - U pfesesa ha mutheo ha lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- Tsenguluso ya thoho i sa fushi - Hu na tshaedzo khulwane ya mbuno dzi tikedzaho thoho - Kupfeselele kwa fhasi kwa lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- A hu na u pfesesa ha thoho - A hu na thikedzo u bva kha tshirendo - Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo
ZRN=6					
MARAGA DZA 6					
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO	4	3	2	1	0-1
Tshivhumbeo, thevhekano i pfaḏzaho na kuṅekedzelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu	- Tshivhumbeo tsho lunzhedzanaho tshoṑhe - Mbuno dzo lundwa tshidele nahone dza beveledzwa zwi khagala tshoṑhe - Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a ṑokonya, nahone zwo lulama - A hu na vkhakhi vhu vhoneḑho ha girama, mupeleṑo na zwiḑa zwa u vhalala	- Tshivhumbeo tshi re khagala na mbuno dzi tevhelelanaho lu pfaḏzaho - Thevhekano ya mbuno i a pfaḏza - Luambo, thouni na tshitaela vhuṅzhi zwo lulama	- Hu ḑi vha na vhuṅwe vkhakhi ha tshivhumbeo - Maanea/Phindulo i shaedza thevhekano yo fhaṑeaho ya kupfeselele na ndunzhendunzhe - Luambo lwo faredza vkhakhi vhu si gathi, thouni na tshitaela hunzhi zwo tea	- Tshivhumbeo tsho pulaniwa lwo khakheaho - Mbuno a dzo ngo dzudzanywa lu pfaḏzaho - Vkhakhi ha luambo vhu khagala - Thouni na tshitaila a zwo ngo tea	- Tshivhumbeo tsho khakheaho tshoṑhe - Vkhakhi vhuṅzhi ha luambo na tshitaila
TL=4					
MARAGA 4					

THANYELANI: Arali mulingiwa a sa dzihela zwi re ngomu lwa tshoṑhe a ṅwala maanea, kha vha mu avhele maraga dza 0 kha zwi re ngomu, tshivhumbeo na luambo.

KHETHEKANYO YA B NA C: RUBRIKI YA U TOLA/MAKA MAANEA A LITHERETSHA – PHINDULO NDAPFU: NGANEA/FOLUKUĽOO NA DIRAMA [MARAGA: 25]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
<p>Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwathisedza nga vhuṭanzi na kupfesesele kwa tshibveledzwa</p> <p>MARAGA 15</p> <p>ZRN= 15</p>	<p>- Phindulo ya mathakhethakheni/nthesa: 14–15</p> <p>Phindulo ya mathakheni/ntha: 12–13</p> <p>- Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho</p> <p>- Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwathisedzo yo dziaho u bva kha tshibveledzwa</p> <p>- U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa liṅwalwa na tshibveledzwa</p>	<p>- U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone</p> <p>- Phindulo ndi yo faredzaho</p> <p>zwidombedzwa zwi khagala</p> <p>- Mbuno dziṅwe dzi pfadzaho dzo nekédzwa, naho dziṅwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika henefho</p> <p>- Hu na vhuṭanzi ha u pfesesa lushaka lwa liṅwalwa na tshibveledzwa</p>	<p>- U pfesesa thoho lwo linganelaho/hu songo godombelaho; a si zwothe zwitalusi zwo dodombedzwa</p> <p>- Hu na dziṅwe mbuno dzi tikedzaho thoho</p> <p>- Maṅwe makumedzwa o tikedzwa, fhedzi vhuṭanzi a vhu tendisei tshifhinga tshothe</p> <p>- U pfesesa liṅwalo na tshibveledzwa hu songo fhelelaho</p>	<p>- U pfesesa thoho lwa u tou phuphuledza; a hu tou vha na zwiṅwe zwitalusi zwo senguluswaho nga vhuḍalo</p> <p>- Mbuno thukhu dzi tikedza thoho</p> <p>- Makumedzwa a tshimbilelanaho ndi maṭukuṭuku</p> <p>- U pfesesa huṭuku ha liṅwalwa na tshibveledzwa</p>	<p>- U pfesesa huṭukuṭuku ha thoho</p> <p>- Ndingedzo yo rembedaho/i songo khwathaho ya u fhindula mbudziso</p> <p>- Makumedzwa ha tendisei na kathihi</p> <p>- Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liṅwalwa kana tshibveledzwa</p>
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
<p>Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na kuṅekedzelwe kwa mafhungo</p> <p>Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu</p> <p>MARAGA 10</p> <p>TL=10</p>	<p>- Tshivhumbeo tsho lunzhedzana tshothe</p> <p>- Marangaphanda na magumo ndi zwa nthesa</p> <p>- Makumedzwa o vhekanywa zwavhuḍi nahone a bveledzwa zwi khagala</p> <p>- Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a tokonya, nahone zwo lulama</p>	<p>- Tshivhumbeo tshi re khagala na makumedzwa a tevhelelanaho lu pfadzaho</p> <p>- Marangaphanda na magumo na dziṅwe phara zwo dzudzanywa nga ndila yo faranaho</p> <p>- U tevhekana hu pfadzaho ha makumedzwa</p> <p>- Luambo, thouni na tshitaela hunzhi zwo lulama</p>	<p>- Hu na vhuṅwe vhuṭanzi ha tshivhumbeo</p> <p>- U pfadza na ndunzhendunzhe zwi di vha hone, fhedzi zwo faredza vhukhaxhi</p> <p>- Hu na vhukhaxhi vhu vhonealaho ha luambo; thouni na tshitaila hunzhi zwo tea</p> <p>- Phara hunzhi dzo lulama</p>	<p>- Tshivhumbeo tsho pulaniwa nga ndila yo khakheaho</p> <p>- Makumedzwa ho ngo vhekanywa nga ndila i pfadzaho</p> <p>- Vhukhaxhi ha luambo vhu khagala</p> <p>- Thouni na tshitaela a zwo ngo tea</p> <p>- Phara dzo khakhea</p>	<p>- U shaea ha tshivhumbeo tsho pulaniwaho zwi khakhisa thevhekano ya likumedzwa</p> <p>- Vhukhaxhi ha luambo na tshitaila zwi itisa uri phindulo iyi i kundelwe u swikelela</p> <p>- Thouni na tshitaela a zwo ngo tea</p> <p>- Phara dzo khakhea</p>
MARAGANYANGAREDZI	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4